

УДК394.4:133.3]Зарічанська(477.87)(092)
DOI <https://doi.org/10.15407/nz2020.02.474>

АНЦЯ ЗАРІЧАНСЬКА В ТРАДИЦІЙНИХ ВІРУВАННЯХ ДОЛИНЯН ЗАКАРПАТТЯ (ЗА ПОЛЬОВИМИ МАТЕРІАЛАМИ)

Василь КОРОЛЬ

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-0471-2115>

кандидат історичних наук, старший науковий співробітник,
Комунальний заклад «Закарпатський музей
народної архітектури та побуту»
Закарпатської обласної ради, відділ фондів,
вул. Капітульна, 33а, 88000, м. Ужгород, Україна,
e-mail: anshamash@gmail.com

У статті розглядається образ віщунки-цілительки Анці Зарічанської (Пойдин Анни) в традиційних віруваннях українців Виноградівського та Іршавського районів. У запропонованій розвідці автор ставить собі за мету охарактеризувати традиційні вірування, пов'язані із людьми, наділеними езотеричними можливостями, вказати на сучасний стан побутування народних вірувань у людей, яких наділяють езотеричними здібностями.

Об'єктом дослідження є традиційні вірування, обряди, магичні дії, пов'язані із людьми, наділеними езотеричними можливостями. Предметом дослідження є особа з езотеричними здібностями в системі демонологічних вірувань, її головні ознаки, функції, «взаємовідносини» з людиною, вплив на буденне життя та обрядову сферу. При цьому характеризуються демонологічні уявлення як важлива складова народного світогляду.

Для формування джерельної бази проведено кушові та маршрутні етнографічні експедиції, під час яких здійснено фіксацію матеріалів за допомогою усного опитування респондентів за попередньо підготовленим запитальником. Основою роботи є польові етнографічні матеріали, зібрані автором та студентами факультету історії та міжнародних відносин ДВНЗ УжНУ.

У традиційних світоглядних уявленнях демонічними властивостями наділяють окрему групу людей, які володіють певними таємними знаннями, але не належать до класичних представників народної демонології. Це люди, які «знають», «езотеристи» і які вирізняються своїм способом життя, соціальним становищем.

Ключові слова: Закарпаття, демонологія, долиняни, вірування, світогляд, святість, провидиця.

Vasil KOROL

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-0471-2115>

Ph.D. of Sciences in History, Senior Researcher
Of the Municipal Institution «Transcarpathian museum
of folk architecture and life»

of the Transcarpathian Regional Administration,
Kapitulna 33a, 88000, Uzhgorod, Ukraine
e-mail: anshamash@gmail.com

ANCIA ZARICHANSKA IN TRADITIONAL BELIF OF DOLYNIAN TRANSCARPATHTIA (BY THE FIELD MATERIALS)

The article is based on the field ethnographical materials collected by author which are considered image of sibyl-healer Anci Zarichanskoyi (Poidyn Anny) in the traditional belief of Ukrainians in Vynogradivskiy and Irshavskiy districts. Contemporary state of living in the folk faith of people gifted with esoterical features have been noticed.

The object of exploration is traditional beliefs, rituals, magic actions related with people endowed with esoterical abilities. The subject is the person with esoterical abilities in the system of demonological beliefs, its main features, functions, «relationship» with human, the impact on daily life, the ritual sphere. The demonic conceptions are characterized as important part of the folk outlook.

For creation of the sources base field expeditions were conducted. Recording of materials were performed using the oral interview of respondents for pre-prepared questionnaires.

The basis of this work is ethnographical field materials collected by author and students of historical and international relations on the faculty of DVNZ UzhNU.

In the traditional world-viewed imaginations demonical features are endowed the separate group of people which own a certain secret knowledge but they do not belong to the classical representatives of folk demonology. There are named as the people «who know», «esoterics» which differ from others by their lifestyle and social status.

The belief for what kind of people attributed certain esoteric abilities are predetermined by symbolic intersection. It can be interpreted like ritual death and new birth. On the other hand — unusual, incomprehensible to the general public and even some extent the deviant behavior provided aureole of mystery, special knowledge, esoteric and skills endowed.

The main functions are outlined possession which endowed Ancya Zarichanska. The interviewed respondent highlighted clairvoyance, healing possibility and advices for those in predicament who allowed some extent to regulate the relationships with a person on the one hand and otherworldly.

The folk belief and ceremonial actions which reveal the well-established world-view of Transcarpathian dolynians about people who provided esoteric abilities. Evidently that researched beliefs are leavings of archaic world-view with a set of different in value and origin the phenomena of ancient and modern tradition and the significant influence of church canons.

Keywords: Transcarpathia, demonology, dolyniany, belief, outlook, holiness, seer.

Вступ. *Історіографія дослідження.* Окресленої теми у своїх працях торкався ряд дослідників, одним з перших на початку ХХ ст. був І. Панькевич, який помістив у своїй ґрунтовній праці «Українські говори Підкарпатської Русі і суміжних областей» запис бувальщини від Данила Булези 1879 р. н. за Анцю Заріцьку [5, с. 465]. У 1998 році М. Зан опублікував на основі власних польових матеріалів із сіл Великі Ком'яти та Заріччя невеличку замітку в часописі «Наш рідний край» про Анцю — цільтельку із Заріччя [3, с. 28]. Краєзнавці А. Кобаль та І. Феґир в 2004 році навели кілька оповідок про Анцю Зарічанську в монографії «Заріччя: Історико-краєзнавчий нарис» [4, с. 69—71].

Постановка проблеми. Особи з езотеричними можливостями зовнішньо практично не відрізнялися від пересічних людей. Основний інтерес оточуючих вони викликали своїми незвичайними вміннями, девіантною поведінкою, способом життя. Надзвичайно колоритними є оповіді про Анцю Зарічанську (Пойдин Анну), яку вважали провидицею, цільтелькою, своєрідним медіатором між двома світами.

Географічні межі дослідження охоплюють населені пункти Виноградівського району (м. Виноградів, села Великі Ком'яти, Онок, Букове, Боржавське, Широке) та села Заріччя та Колодне Іршавського району.

Хронологічні рамки дослідження — це кінець ХІХ — початок ХХІ ст. Вони обумовлені, з одного боку, появою перших відомостей та часом фіксування основного джерельного матеріалу, а також сучасним періодом побутування народних вірувань про Анцю Зарічанську.

Об'єктом дослідження є традиційні вірування, обряди, магічні дії, пов'язані із людьми, наділеними езотеричними можливостями. *Предметом дослідження* є особа з езотеричними здібностями в системі демонологічних вірувань, її головні ознаки, функції, «взаємовідносини» з людиною, вплив на буденне життя та обрядову сферу. При цьому характеризуються демонологічні уявлення як важлива складова народного світогляду.

Мета нашого дослідження полягає в тому, щоб, базуючись на польових етнографічних матеріалах, зафіксованих автором та студентами факультету історії та міжнародних відносин ДВНЗ УжНУ під час етнографічної практики в 2018—2019 рр. серед

українців Виноградівського та Іршавського районів Закарпатської області, охарактеризувати їх традиційні вірування, пов'язані із людьми, наділеними езотеричними можливостями.

Основна частина. Опитані респонденти Пойдин Анну (1818? (1820)— 1890) здебільшого називали: Анця Зарічанська¹, Анцька Зарічанська², Анця Заріцька³, пророчиця (села Заріччя, Великі Ком'яти, Онок)⁴, провидиця (с. Онок)⁵, сята (с. Боржавське)⁶, гадалка (с. Онок)⁷, ворожка (с. Боржавське)⁸, цільтелька (с. Онок)⁹, ясновидиця (с. Онок)¹⁰.

Більшість респондентів період її життя ідентифікують ХІХ ст.: «Ото було дуже давно. Ото це бив мій прапрадідо, та в неї був, коли це малий бив.

¹ Зап. 09.07.2018 в с. Великі Ком'яти, Виноградівський р-н, Закарпатська обл. від Алексик Анни Павлівни, 1937 р. н.; Зап. 11.09.2019 в с. Заріччя, Іршавський р-н, Закарпатська обл., інформатор Кобаь Андрій Іванович 1928 р. н.

² Зап. 09.07.2018 в с. Великі Ком'яти, Виноградівський р-н, Закарпатська обл., інформатор Алексик Анна Павлівна 1937 р. н.

³ Зап. 05.07.2018 в с. Онок, Виноградівський р-н, Закарпатська обл., інформатор Кішмар Марта Іванівна 1924 р. н.

⁴ Зап. 04.07.2018 в с. Онок, Виноградівський р-н, Закарпатська обл., інформатор Кіш Юрій Васильович 1937 р. н.; Зап. 09.07.2018 в с. Великі Ком'яти, Виноградівський р-н, Закарпатська обл., інформатор Алексик Анна Павлівна 1937 р. н.; Зап. 05.07.2018 в с. Онок, Виноградівський р-н, Закарпатська обл., інформатор Радин Марія Іванівна 1951 р. н.; Зап. 11.09.2019 в с. Заріччя, Іршавський р-н, Закарпатська обл., інформатор Молнар Михайло Васильович 1951 р. н.

⁵ Зап. 03.07.2018 в с. Онок, Виноградівський р-н, Закарпатська обл., інформатор Медвідь Марія Михайлівна 1959 р. н.

⁶ Зап. 05.07.2018 в с. Боржавське, Виноградівський р-н, Закарпатська обл., інформатор Онишко Софія Михайлівна, 1942 р. н.

⁷ Зап. 04.07.2018 в с. Онок, Виноградівський р-н, Закарпатська обл., інформатор Тупиця Юлій Іванович 1937 р. н.

⁸ Зап. 05.07.2018 в с. Боржавське, Виноградівський р-н, Закарпатська обл., інформатор Маргітич Марія Михайлівна 1944 р. н.

⁹ Зап. 05.07.2018 в с. Онок, Виноградівський р-н, Закарпатська обл., інформатор Деяк Юрій Іванович 1951 р. н.

¹⁰ Зап. 03.07.2018 в с. Онок, Виноградівський р-н, Закарпатська обл., інформатор Медвідь Марія Михайлівна 1959 р. н.

Не знаю в якому то було році, тисяча вісімсот якомусь, десь на початку»¹¹; «Ото було дуже давно. Ото ще бив мій прапрадідо, та в неї був, коли ще малий бив. Не знаю в якому то було році тисяча вісімсот якомусь, десь на початку»¹². Та все ж доволі часто її плутають із Теркою Ком'ятською, яка жила в сусідньому селі Великі Ком'яти в середині ХХ ст. і гадала на Псалтирі: «Она (Анця Зарічанська. — К. В.) салтирю удкривала. У нїї сак была Псалтиря та підуть до нїї, ош, каже, біда в ня: вать дівку не годна оддати, вать хлопця не годна вженити, вать чоловік ня б'є, побили ня. А она піде та она удкриє Псалтирю та усю правду вповість, же шо вто є. Усьо розкаже, як ото, ош чого то так ся вчинило»¹³. Темі про особливі здібності окремих людей ворожити з принагідно відкритого Псалтиря, а саме передбачати майбутнє, присвячена окрема розвідка Надії Вархол про «відкривача Псалтиря» Михайла Сірого із Пряшівщини [2, с. 42—44].

Нерідко розповіді про Анцю Зарічанську переплітаються із оповідками про мандрівних жебраків-провидців, яким також приписували можливість передбачати майбутнє: «*Ще бив такий Петро, шо міг наперед розказати. Він не виноградівський бив. Приходив так до людей, ходив проповідуючи. Кить бив туй, та ночував у Ліпчейки. А она нигда не випускала бідняка з хижі ненакормленого, грязного*»¹⁴.

Надприродні здібності Пойдин Анни пояснювалися як своєрідний дар від народження: «*Родилася така. Дав їв Бог, би она была пророциця. Казала, ош після нїї жони вже не будуть пророками*»¹⁵. Також незвичні вміння тлумачили випадком смерті «завмирання» із подальшим оживленням «відродженням»: «*Она виштко знала. Бо она умерла,*

а потому ожила»¹⁶; «*Говорили так, ош она была дівчина та пішла та якби умерла. Пішла косити своїм тваринам, шо били занепадали у неділю. А брат із сестров чи невістков пішли на базар та наказали їв, би пішла накосити. А вта, як ото накосила, та найшли її мертву. Но, якби у такому стані, она уже не вмерла і не жива была. Она вже так не дійствовала. Її не похоронили, ай она была у такому стані, шо она почала говорити ги би пророциця была*»¹⁷; «*Ото, видите, она была дана Богом за неділю. Бо невістка та брат йшли у церкву у неділю, а били в них воли, та каже сестрі: «Анцько, ми ідеме до церкви, а ти піди в огород.» Ото не було людям, ош ото неділя. Ай каже: «Піди накосити волам». А она взяла косу та пішла, та накосила. Шось у них там было так у городі. Та дала волам істи. Докить брат із невістков з церкви ся вернули, Анцька мертва, а віл іздох. І віл іздох, і Анцька мертва. А она пак ги прочунялася маленько. Но она вже не дійствовала нич*»¹⁸.

В цьому випадку смерть («завмирання») може бути потрактована як евфемістичне вираження з характерними мотивами, які розкривають народну філософію смерті як рух вверх до небес, святих, до Бога [7, с. 59]. Наслідки такого переходу в «потойбіччя» дуже важливі як для окремої людини, так для спільноти взагалі. Так, з одного боку, така подорож дає певне знання про той світ і певною мірою модифікує, або підтверджує правила взаємовідносин із ним. З іншого, віра в пережите та усвідомлення її значущості значною мірою змінює життя учасника такої незвичної події (залишається неodrуженою, живе майже виключно на горищі...). Така подорож в «потойбічний світ» часто супроводжувалася здобуттям якихось потаємних знань та вмінь. Подібні аналогії знаходимо й у віруваннях, зафіксованих серед болгар: «Одного разу дід «помирав» і з тих пір лікує»; «Якось вона заснула і побачила уві сні високу драбину. Стала підніматися по ній. А з обох сторін драбини була суцільна

¹¹ Зап. 05.07.2018 в с. Онок, Виноградівський р-н, Закарпатська обл., інформатор Рацин Марія Іванівна 1951 р. н.

¹² Зап. 31.07.2019 в с. Колодне, Іршавський р-н, Закарпатська обл., інформатор Сідор Олена Степанівна 1951 р. н.

¹³ Зап. 08.07.2018 в с. Великі Ком'яти, Виноградівський р-н, Закарпатська обл., інформатор Капустей Юлія Іванівна 1948 р. н.

¹⁴ Зап. 06.08.2019 в с. Великі Ком'яти, Виноградівський р-н, Закарпатська обл., інформатор Костак Катерина Іванівна 1956 р. н.

¹⁵ Зап. 04.07.2018 в с. Онок, Виноградівський р-н, Закарпатська обл., інформатор Кіш Юрій Васильович 1937 р. н.

¹⁶ Зап. 04.07.2018 в с. Онок Виноградівський р-н, Закарпатська обл., інформатор Тупиця Анна Іванівна 1931 р. н.

¹⁷ Зап. 05.07.2018 в с. Онок, Виноградівський р-н, Закарпатська обл., інформатор Рацин Марія Іванівна 1951 р. н.

¹⁸ Зап. 04.07.2018 в с. Онок, Виноградівський р-н, Закарпатська обл., інформатор Тупиця Анна Іванівна 1931 р. н.

темрява. Коли жінка піднялась на самісінський верх, раптом з'явилося яскраве світло і перед нею явився св. Спас дав їй наказ повернутися вниз, оскільки з цього дня він дає їй «силу» і вона зможе лікувати людей» [6, с. 25].

Пойдин Анні приписували незвичну, незрозумілу широкому загалу поведінку, яка виділяла її з-поміж інших пересічних людей.

Жила майже виключно на горищі: «Она жила на подові (горище. — К. В.), спала там пуд покривцьом»¹⁹; «За Анцю Заріцьку мені мама розказувала, що она могла на каменю спати, не треба було їв прикриватися. Она была дуже богомольна і могла наперед казати»²⁰; «Она вже на подові была. І літо, і зиму там была, там її закрили. А ко до нїї приходив, та лише говорив ... Таке було ге літра туди на під, або до нїї ніко не ішов. Она голос чула та її голос било чути... І не сходила уттїть ніколи, лиш говорила»²¹; «Она жила на подові. Та коли до нїї приходили, она уттїть не злізала»²²; «А приказували ош она жила на поді. А у зимі і у Говіння усе спала»²³; «Анця Заріцька, она на камени спала на поді»²⁴.

Суворо дотримувалась постів: «Она сиділа на поді на Великое говіння (Великий піст. — К. В.) цілоє, їв їсти носили (туди). Дуже постила она там: їла раз на динь таке, пісну страву, в п'ятницю воду лише пила, а перед Великодньом у читвирь заїла, п'ятниця, субота — ни воду, абсолютно нич. Тоды два дні была лиш, як принесли сячену паску, товды вже сходила з поду долів та товды вже їла з усіма за столом сячену паску»²⁵.

Не приймала, і навіть не розмовляла з людьми, яких вважала грішними або які хотіли вчинити щось зле: «Ішов іден чоловік та, казали, з дівчино в малов. Та дівчину приняла, а його не приняла, бо він упив у корчмі децу водки та завто не прийняла. Каже: «Би съте не пустили го»²⁶; «Кіть людина йшла, та казала іци доли: «Кажіть, най ни йде, бо я втони вчиню», — бо кіть ішов не по добрих справах»²⁷; «Не всіх прийняла. Приходять до неї, ош там до тя прийшов чоловік. А вна каже, ош того й не пуцайте, я го не прийму, най не проситься, бо я го не прийму. Она людину чувствовала далеко. Ош ко йшов із недобрими наміреннями, та вна го даже не прийняла до себе»²⁸; «У когось якась біда та всі йдуть до Анцьки. Айбо она лише кить хотіла та говорила. А кіть не хотіла, та у неї была невіста, та каже: «Йдуть, но я не буду говорити. Кажіть, шо Анцька не говорить, Анцька спить»²⁹; «А йшла єдна, така, шо вже нечесна была, та Анця казала: «Йде особа єдна, не допустіть її до ня»³⁰; «Она не всіх принимала. Які з добрим намірінньом йшли говорити, та тим говорила, а котрі з злим [ні]. Она знала, ош з яким намеренієм іде»³¹; «Коли кось до нїї іде та здалека каже: «А ви до мене не йдіть, бо я вам нич не вповім, бо ви се-се робите, то-то. Мені з вами нема про шо говорити». А таким людям, шо годна їм помочи, та всьо їм розказувала, шо сяк робіть так робіть. А тих, шо били недобрі люди, та й не допуцала»³².

Залишалася не одруженою: «Она (Анця Зарічанська. — К. В.) ся не отдавала (не одружува-

¹⁹ Зап. 04.07.2018 в с. Онок, Виноградівський р-н, Закарпатська обл., інформатор Кіш Юрій Васильович 1937 р. н.

²⁰ Зап. 18.07.2018 в м. Виноградів, Виноградівський р-н, Закарпатська обл., інформатор Керечанин Катерина Юріївна 1950 р. н.

²¹ Зап. 04.07.2018 в с. Онок, Виноградівський р-н, Закарпатська обл., інформатор Тупиця Анна Іванівна 1931 р. н.

²² Зап. 05.07.2018 в с. Онок, Виноградівський р-н, Закарпатська обл., інформатор Деяк Юрій Іванович 1951 р. н.

²³ Зап. 10.07.2018 в с. Великі Ком'яти, Виноградівський р-н, Закарпатська обл., інформатор Зан Юлія Василівна 1936 р. н.

²⁴ Зап. 05.07.2018 в с. Онок, Виноградівський р-н, Закарпатська обл., інформатор Кішмар Марта Іванівна 1924 р. н.

²⁵ Зап. 09.07.2018 в с. Великі Ком'яти, Виноградівський р-н, Закарпатська обл., інформатор Алексик Анна Павлівна 1937 р. н.

²⁶ Зап. 04.07.2018 в с. Онок, Виноградівський р-н, Закарпатська обл., інформатор Кіш Юрій Васильович 1937 р. н.

²⁷ Зап. 12.07.2018 в с. Онок, Виноградівський р-н, Закарпатська обл., інформатор Горбач Анна Василівна 1945 р. н.

²⁸ Зап. 03.07.2018 в с. Онок, Виноградівський р-н, Закарпатська обл., інформатор Медвідь Марія Михайлівна 1959 р. н.

²⁹ Зап. 04.07.2018 в с. Онок, Виноградівський р-н, Закарпатська обл., інформатор Тупиця Анна Іванівна 1931 р. н.

³⁰ Зап. 05.07.2018 в с. Онок, Виноградівський р-н, Закарпатська обл., інформатор Кішмар Марта Іванівна 1924 р. н.

³¹ Зап. 05.07.2018 в с. Онок, Виноградівський р-н, Закарпатська обл., інформатор Рацін Марія Іванівна 1951 р. н.

³² Зап. 09.07.2018 в с. Великі Ком'яти, Виноградівський р-н, Закарпатська обл., інформатор Пушкаш Марта Петрівна 1933 р. н.

лась. — К. В.)»³³. Про те, що Пойдин Анна так і не одружилася, знаходимо запис і в книзі реєстрації смерті із с. Заріччя, де в графі про сімейний стан є запис про те, що вона померла, так і не одружившись [1, арк. 413].

Серед основних функцій, якими наділяли Анцю Зарічанську, респонденти виділяли ясновидіння, можливість зцілення та поради для тих, хто знаходився в скрутному становищі, які дозволяли певною мірою регулювати відносини між людиною, з одного боку, та незрозумілим потойбічним світом — з іншого.

Яснобачення: «Она знала наперед, що боловать, що буде»³⁴; «Убратя украли телицю та повели дись туди у хащу. Та живу ї убили, телицю, живу. Ош чи буде Анця знати як. А як кажуть із тих 1 один злодій прийшов та щи не подліз гурі, та каже (Анця Зарічанська. — К. В.): «Кіби болисьте ї убили, або болисьте ї так зонад жили, та тодди гріх би вам ся отпустив, а сьак гріх вам ся отпустить тоди, як возьмите у рот води там де сонце сходить та на колінки понесете туди, де заходить, та туди вам ся гріх отпустить». Сьак приказували»³⁵; «У ній уд брата корову вкрали, а брат на нів кричить: «Анно, чого ти ни казала, ош у мене корову вкрадуть? Я бим ї сокотив». Она каже: «Бо вбили би тятоды, та завтом ни казала. Посудилам собі: най везуть корову, а ти останеш живий». Так і было, ош корову не найшли — вкрали корову»³⁶; «У них пак притча такася стала — украли корову. Но вна знала, айбо казала: «Люди бо йшли так — єдні корову красти, другі вбити тих, ко буде йти захищати. Она їх і не зогнала бо її брат та согрішив, бо казав ош: «У мене Біг на поді, та мене обокрали». «Ти не гріши, бо тебе боли убили. Та діти боли пстали. А корова? Іди туди, там ош. Они піш-

ли, а уже обдерли»³⁷; «Коли до ни приходила людина, она всьо то в сні віділа, коли в трани уходила, лиш людину брала за руку, щи што, сідала — і всьо могла людині сказати. І дуже была побожна, казали, дуже ся была молилася»³⁸; «Йшли за сіном та дітина спала, а жона не хотіла ош то такое сьято та робити. Жона казала, шо дітина спить та лишати того, а він (чоловік. — К. В.) каже ош Анничка най спить, а ми сіно привеземе. Сіно привезли, а дітина встала дотіть улізла на оборіг, а вни з воза сіном примитали ї там та там уснула, там ся задушила. Та пак пішли до сьої Аньцьки та почали казати ош дітину не годни найти, а вна їм уповіла ош ваш чоловік казав ош Анночка най спить, та вна спить у оборозі під сіном. Та там найшли пак дітину»³⁹.

Падіж худоби: «Коли вна (Анця Зарічанська. — К. В.) жила, та мій прадід ук був у ній, бо у нього было такое нещастя — почала у них здихати худоба. Коні в них были — коні поздыхали, корови поздыхали, свині. А його жінка каже: «Слухай, іди ти до Заріччя, іди до Аньцьки, ош шо буде казати Аньцька, ош шо вто є, ош шо ми согрішили». А обсталися щи были гуси у діда — ісе мій нянько розказував! — та каже, обсталися щи були гуси, а він пішов туды. А Аньцька го приняла, айбо он ахотького не принимала, бо казали, она націль кобыла пророчиця, шо она знає, щи йде людина така, што вірна людина. Бо і товды были такі што не Богу вірували, никали, ош би лимпа ранно жили. І типирь є такі, обилим три-п'ять поверхів у хижі, а там сусідові вже буде як хоче, такої биди сусід най має. А вна пустила. Дідик уйшов на під. Та каже дідик, ош розказав історію, ош худоба поздыхала і діти хворіли. А вна товды услухала всьо, но та каже му так: «Ідіть домів, моліться Богу, вірьте Богу, — она знала, шо він дуже молиться Богу, вірує, та каже: — Ідіть домів. Іщи в вас буде шкода, но айбо ся шкода у вас за вто, бо, — каже, —

³³ Зап. 05.07.2018 в с. Онок, Виноградівський р-н, Закарпатська обл., інформатор Горбач Юрій Васильович 1940 р. н.

³⁴ Зап. 05.07.2018 в с. Боржавське, Виноградівський р-н, Закарпатська обл., інформатор Глеба Моргіта Іванівна 1935 р. н.

³⁵ Зап. 10.07.2018 в с. Великі Ком'яти, Виноградівський р-н, Закарпатська обл., інформатор Зан Юлія Василівна 1936 р. н.

³⁶ Зап. 03.07.2018 в с. Онок, Виноградівський р-н, Закарпатська обл., інформатор Потокі Єлизавета Василівна 1926 р. н.

³⁷ Зап. 05.07.2018 в с. Боржавське, Виноградівський р-н, Закарпатська обл., інформатор Онишко Софія Михайлівна 1942 р. н.

³⁸ Зап. 13.07.2018 в с. Букове, Виноградівський р-н, Закарпатська обл., інформатор Бігар Маргарита Юріївна 1943 р. н.

³⁹ Зап. 05.07.2018 в с. Боржавське, Виноградівський р-н, Закарпатська обл., інформатор Маргітич Юрій Юрійович 1930 р. н.

мав у вас піти з сім'ї єдна людина, мала померти. Та місто того Бог забрав, — каже, — од вас худобу, ош як ви будете вто переносити». А він прийшов домів, а баба ся дома молить. А як уже увідила, шо він іде, бабка ся молила та через вікно поникала, увідила, ош він сяк іде, та уйшла на двір та каже: «Ой, неборе, туй, — каже, — ци біда, — каже. — Могла я тебе туди й не гнати, бо туй, — каже, — дале біда». А дідо зайшов до хижі, став та розказав їв. Та каже: «Она мені казала, ош я докіть прийду домів...». І в діда мого здохли гуси всі. А казала їм дуже ся молити. Но вни взяли товды гроші мало было, а вни взяли та ци, што ся по обставало таке, цибуля но продукти были та баба взяла у тайстру цибулі, імила курицю, куриця, видав, была обстала ци єдна, ці дві, та понесла вто у Виноградово на базар та продала. Та прийшла домів та каже: «На, діду, неси йсі гроші, дай попові до церкви». Та дали до церкви усі тоті гроші, не шкодували, а самі, каже, крумплі (картоплю. — К. В.) варили та мастили олайом крумплі... Сяку причину повіла му: шо мав піти із хижі ци господар мав піти, ци єдна особа»⁴⁰.

Давала поради: «Не было такої людини, би в ній якої нужди ни было. Диськось не годен був родити, та казала: а бося моли, або йди там покупи (обмийся. — К. В.), або ци щись таке. Вна дуже людям помогала»⁴¹; «Казали, шо знала навперед людині. Ош, «Сяк вчини сьгодні, бо таке на тя нападе»⁴²; «У неділю кить є у вас у хижі вода, занесена в неділю, шось течиряли, треба рано вон улляти. Не рекомендували старі люди пользувати ту воду. Но та йсе моя бабка держала, а тодіся забола бола, та пішла, не знали де сядіти, а причинила на хліб рано послі неділі. Тов водов. Бо заболася. У причині бола кров. Они сяду жена пудили, ошшося стало. Таке ци не віділи. Та пішли тоди, до Аньки Заріцької, іщи боли на порозі, а вна каже, прощена бовж: «Марточ-

ко, видиш, причинилась недільнов водов». Бабка на порозі бола, а вна нараз заявила, значить знала. Казалась шо напойилась собі родину до 7 покоління. Казала молитися. І шо немош в тоту неділю воду хосновати»⁴³.

Вплив на календарну обрядовість: «Та у нашому селі усе держиме, нигде в селах більше не держать, лиш у нас у селі «герцна середа». На три тижні сперед Великоднього поста. У нас по усіх улицях іде Псалтиря — молебень за худобов. Тоды дуже здихала у селі худоба. Іздихала тай усьо, не знали люди, што робити. Та пішли до тої Аньці Заріцької. Та пак розказала, шо у вас помер чоловік, який керував худобою (дворушник. — К. В.). І його фамілію назвала, казала, підить розкопіль того чоловіка і каже, оберніть ногами назад. Де голова — оберніть ноги. І так люди пішли від неї, пішли на кладбище і розкопали. Ото Бабиниць бив, знаю фамілію. І люди розкопали могилу, обернули го ногами назад. І каже, давайте Псалтирі кожен рік у сисю середу, «герцна середа» ся називать. Каже, по селові Псалтирю за худобу. Но так і до сьгоднішнього дня у нас Псалтирі в середу»⁴⁴.

Померла Пойдин Анна на сімдесятому році життя, — 2 лютого 1890 року [1, арк. 413] і була похована на церковному подвір'ї. Як зазначено у метричній книзі с. Заріччя, причиною смерті послужило простудне захворювання (вірус грипу) [1, арк. 413]. В 1936 році її могилу, як вона сама заповідала, було відкрито, як пригадує А. Кобаль, який був присутнім при цих подіях: «Не в той рік її розкопували, то була комісія така доста авторитетна не лише із нашого села, з різних. Та розкопали там уже не боло ничего, лише кості боли у гробницю склали, та поховали, туй є каплиця, де вна похована коло церкви»⁴⁵; «Сама могила жінками пильно доглядалася. Вона стояла на видному місці церковної площі. Розкопали могилу влітку 1936 року, завчасно на кошти вірників збу-

⁴⁰ Зап. 09.07.2018 в с. Великі Ком'яти, Виноградівський р-н, Закарпатська обл., інформатор Алексик Анна Павлівна 1937 р. н.

⁴¹ Зап. 03.07.2018 в с. Онок, Виноградівський р-н, Закарпатська обл., інформатор Медвідь Марія Михайлівна 1959 р. н.

⁴² Зап. 04.07.2018 в с. Онок, Виноградівський р-н, Закарпатська обл., інформатор Кіш Марія Васильович 1924 р. н.

⁴³ Зап. 05.07.2018 в с. Боржавське, Виноградівський р-н, Закарпатська обл., інформатор Бровді Анна Іванівна 1938 р. н.

⁴⁴ Зап. 06.07.2018 в с. Широке, Виноградівський р-н, Закарпатська обл., інформатор Чедрик Марія Петрівна 1941 р. н.

⁴⁵ Зап. 11.09.2019 в с. Заріччя, Іршавський р-н, Закарпатська обл., інформатор Кобаль Андрій Іванович 1928 р. н.

дували капліцю з криптою. У присутності лікаря і сільської влади та численних вірників уже тільки скелет перекаляли в цинковий гріб, і після похоронної відправи опустили в цементну крипту, що по ліву сторону при вході» [4]. У кінці 1950-х років було зведено нову більшу капліцю поряд із старою, куди і перенесли останки Пойдин Анни, як пригадує дяк с. Заріччя М. Молнар: «Нянько бов строитель та я малий ще бов, то боло в кінці 50-х років, десь 1957 або 1958 рік. Та його бригада вчинила туй малинько більшу каплічку, тай той гробик Анці там перенесли»⁴⁶.

Термін, через який потрібно було відкрити могилу Анці Зарічанської, після чого вона знову мала прокувати, серед опитаних респондентів доволі різняться і охоплює період від 40 днів до 100 років:

40 днів: «Казала так: «Ошкіть я умру, кіть буде сорок днів, укоплять ня — та я так буду говорити, ги говорила м, як типирь говорю». А її забули. В другий динь кажуть: «Голово, та ми вчора мали розкопувати Анцьку». Они укопали її, а вна вже всьо»⁴⁷; «Через сорок днув. Та не откопали її. Откопали її на другий динь, а она ги жива ще била»⁴⁸.

1 рік: «І казала перед смертю укопати її через рік. А они її не укопали, бо точно не записали тот динь. А укопали через день... опоздали. Казали, шо лежела у деревищі нормальна, ги жива, лиш перевернута била»⁴⁹.

9 років, 9 днів: «Казала укопати її ци через див'ять років, чи див'ять днів, та она воскресне. А люди забули та не розкопали»⁵⁰.

30 років: «Говорила. Лиш [через] тридцять років было її розкопати, ошо живе. Вни то забули,

та вни вже розкопували, айбо вже было пізно. Забули»⁵¹.

33 роки: «Та она товды казала, ош би її через тридцять три роки укопали, айбо забули за нії. Бо так мало, видав, быти»⁵².

33 роки 3 місяці і 3 дні: «Та коли вмирала, та уповіла, ош через тридцять три роки три місяці і три дни кіть її розкоплять та она буде жива. Но кіть прострочать хотя би єден динь, та внавже ни буде жива. Знаете, ото было давно та люди ни так на вто сильно звернули увагу, ош точно оприділити, ош коли вто буде. Та коли прийшло пак у гадку якомусь, ош як она ВТО розказувала, та коли порахували — та просрочили єден динь. Пішли відкрили, а тіло такое, як обикновенное тіло, ши было теплеє тіло. Та на тому місці там зробили якусь каплічку»⁵³.

40 років: «Коли Анця помирала, сказала, щоб через сорок років її відкопали — вона знову буде допомагати людям» [30, с. 28].

100 років: «Анцька заказала собі, коли перед смертю, та заказала собі, якого дня померла — рівно через сто років би її розкопали. Бо вна є велика пророциця, оби її розкопали. Айбо в нас товды вже комуністи правили, а в нас дома переховувались священники... Та были і в Заріччю сякі, як ми, та йсе розказували заріцькі люди. Та кажу, ошони ся зобрали, пішли в сільраду та кажуть тому, шо вни йдуть розкопувати гріб тот, ош призначали, шо вже визначали таку дату, коли буде рівно сто років. Ай, комуністи не дали розкопати. Но вна казала рівно в сто років розкопати. Та казали так, шо она буде дале прокувати. Она буде пророком»⁵⁴; «Казали би її розкопали через сто років»⁵⁵; «Похоронили її дись коло церкви, та

⁴⁶ Зап. 11.09.2019 в с. Заріччя, Іршавський р-н, Закарпатська обл., інформатор Молнар Михайло Васильович 1951 р. н.

⁴⁷ Зап. 04.07.2018 в с. Онок, Виноградівський р-н, Закарпатська обл., інформатор Гнетило Юлія Андріївна 1931 р. н.

⁴⁸ Зап. 26.07.2019 в с. Великі Ком'яти, Виноградівський р-н, Закарпатська обл., інформатор Білак Віра Іванівна 1950 р. н.

⁴⁹ Зап. 05.07.2018 в с. Онок, Виноградівський р-н, Закарпатська обл., інформатор Горбач Юрій Васильович 1940 р. н.

⁵⁰ Зап. 02.08.2019 в с. Великі Ком'яти, Виноградівський р-н, Закарпатська обл., інформатор Миско Михайло Андрійович 1954 р. н.

⁵¹ Зап. 04.07.2018 в с. Онок, Виноградівський р-н, Закарпатська обл., інформатор Кіш Юрій Васильович 1937 р. н.

⁵² Зап. 04.07.2018 в с. Онок, Виноградівський р-н, Закарпатська обл., інформатор Заріцька Анна Денисівна 1938 р. н.

⁵³ Зап. 03.07.2018 в с. Онок, Виноградівський р-н, Закарпатська обл., інформатор Медвідь Марія Михайлівна 1959 р. н.

⁵⁴ Зап. 09.07.2018 в с. Великі Ком'яти, Виноградівський р-н, Закарпатська обл., інформатор Алексик Анна Павлівна 1937 р. н.

⁵⁵ Зап. 05.07.2018 в с. Онок, Виноградівський р-н, Закарпатська обл., інформатор Ашкірова Світлана Михайлівна 1973 р. н.

она дись казала так, шокіть ї розкоплять рівно в 100 років, та она не казала ож што буде... Та кажуть ош розкопали боли, зойшлося много народа, айбо не лишилося нич — лиш кістки»⁵⁶.

Висновки. Вірування, за якими таким людям приписували певні езотеричні здібності, зумовлені, з одного боку, символічним перетинком ними двох життєвих рубежів, які можна трактувати як ритуальна смерть і нове народження. Така «смерть» (завмирання) могла змінювати як сімейно-родинні відносини, так і соціальний статус такої особи, надаючи їй певною мірою статус «святості». З іншого боку незвична, незрозуміла широкому загалу, навіть деякою мірою девіантна поведінка надавала ореол таємничості, наділяла особливими знаннями та езотеричними вміннями.

Разом з тим, потребують окремого дослідження традиційні вірування, пов'язані з Теркою Ком'ятською, Марією Косичканею, жebraками-провидцями, яких також наділяли певними езотеричними здібностями.

1. Державний архів Закарпатської області. Ф. 1606. Оп. 5. Од. зб. 46: Книга реєстрації актів про народження одруження смерть с. Заріччя за 1882—1926 рік. 596 арк.
2. Вархол Н. Михайло Сірий — останній «пропрокував Псалтиря» на Пряшівщині. *Народна творчість та етнологія*. 2011. № 6. С. 42—44.

⁵⁶ Зап. 10.07.2018 в с. Великі Ком'яти, Виноградівський р-н, Закарпатська обл., інформатор Зан Юлія Василівна 1936 р. н.

3. Зан М. Про Анцю — цілительку із Заріччя. *Наш рідний край*. 1998. № 4. С. 28.
4. Кобаль А.І., Фегири В.В. *Заріччя: Історико-краєзнавчий нарис*. Ужгород: Закарпаття, 2004. 80 с.
5. Панькевич І. *Українські говори Підкарпатської Русі і суміжних областей*. Частина 1. Звучання і морфологія. Прага, 1938. 549 с.
6. Тодорова-Пиргова І. Представления о «том свете» в биографических нарративах. *Живая Старина*. 1999. № 2. С. 25—27
7. Толстая С.М. Смерть. *Славянские древности: Этнолингвистический словарь: в 5-ти томах*. Москва: Международные отношения, 2012. Т. 5. С. 58—71.

REFERENCES

- Book of registration acts of birth certificates of death village Zarichchia in a 1882—1926 year. In *State archive Transcarpathian region*. F. 1606. Op. 5. Od. save 46 [in Ukrainian].
- Varkhol, N. (2011). Mykhailo Siryi — the last «prophet of the Psalter» in the Priashivshchyna. *Folk art and ethnology*, 6, 42—44. Kiev [in Ukrainian].
- Zan, M. (1998). About Antsiu — a healer from Zarichchia. *Nash ridnyi krai*, 4, 28 [in Ukrainian].
- Kobal, A.I., & Fehyr, V.V. (2004). *Zarichchia: Historical essay*. Uzhhorod: Publishing «Zakarpattia» [in Ukrainian].
- Pankevych, I. (1938). *Ukrainian speeches Pidkarpatskoi Rusi and related areas (Part 1)*. Sound and morphology. Praha [in Ukrainian].
- Todorova-Pirgova, I. (1999). Ideas about «otherworldly» in biographical narratives. *Zhivaya Starina*, 2, 25—27. Moscow [in Russian].
- Tolstaya, S.M. (2012). Death. *Slavic antiquities: ethnological dictionary (Vol. 5, pp. 58—71)*. Moscow: International relationships [in Russian].